

**PROGYMNASIUM AND GYMNASIUMS
IN IREVAN GOVERNORATE**
Associated Prof. Dr. Ziyad Amrahov
Head of the Department of Historiography
and Source Studies of Institute of History of
Science of ANAS

zamrahov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6853-3311

**İRƏVAN QUBERNİYASINDA
PROGİMNAZİYA VƏ GİMNAZİYALAR**
Dos. Dr. Ziyad Əmrahov

AMEA Elm Tarixi İnstitutunun Tarixşünaslıq
və Mənbəşünaslıq şöbəsinin müdiri

zamrahov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6853-3311

The article examines about the gymnasium and progymnasium in the Irevan Governorate from 1849 to 1917, which was one of the governorates of Northern Azerbaijan during the time of tsarist Russia, and in 1918 there was established a state of Ararat (Armenia) in accordance with the political conditions of the time. Research shows that the 19th century entered the history of pedagogical thought, public education, and school education in Azerbaijan as a new period. Important steps in this area have been taken since the turn of the century. Radical measures have been taken to replace centuries-old religious schools and madrassas with new ones. In the 19th, as in the entire South Caucasus, relatively favorable conditions were created for the development of education and schools in Azerbaijan and its provinces, including the Iravan region. The creation of local school administrations has made an important contribution to expanding the school network in the region and providing schools with teachers. In some uyezds of the Irevan Governorate, former uyezd schools have been transformed into city schools, later gymnasium and progymnasiums. All of these is researched in the article on the basis of Russian-language sources in the article.

Key words: Azerbaijan, Irevan Governorate, Tsarist Russia, gymnasium, progymnasium, city, uyezd, reform

GİRİŞ

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan təhsil sistemində yeniliklər baş verdi. Bu yeniliklər köhnə üsullu dini məktəblərin və mədrəsələrin öz yerini tədricən yeni tipli tədris müəssisələrinə verməsi ilə diqqəti ilə cəlb edir. XIX əsrin 30-cu illərində əvvəlcə qəza məktəbləri, əsrin ortalarına doğru şəhər məktəbləri, XIX əsrin II yarısında isə Cənubi Qafqaz, o cümlədən Azərbaycan təhsil sistemində progimnaziya və gimnaziyalar təşəkkül tapdı.

PROGİMNAZİYA VƏ GİMNAZİYALAR HAQQINDA QANUNVERİCİLİK BAZASI

“Progimnaziya və gimnaziyaların əsasnaməsi” çar hökuməti tərəfindən 1864-cü il noyabrın 19-da təsdiq edildi. Zaqafqaziya məktəblərinin 1867-ci il nizamnaməsinin

tələblərinə uyğun olaraq bir çox məktəblər kimi İrəvan qəza məktəbi də 1868-ci ildə yenidən quruldu və progimnaziya çevrildi. İrəvan progimnaziyası 1869-cu ildə açıldı. Onun nəzdində 20 nəfərlik pansionat var idi (Зелинский С: 1881, 46). Orada tərbiyəçi M.X.Bexteroğlu, onun köməkçisi P.K.Georgizon, həkim isə L.Daniyalbəyov idi

(Кавказский Календарь на 1877 год: 1876, 79).

İRƏVAN PROGİMNAZİYASI

Zelinskinin məlumatlarından aydın olur ki, progimnaziya icarə əsasında fəaliyyət göstərir və kirayə üçün 1.420 manat ödəyirdi. Progimnaziyada dərslərlərin çeşidi çox idi. Onun fundamental kitabxanasında 2.248 cildə 953 adda kitab var idi. Bunlardan 69 cildi ilahiyyat üzrə, 217 cildi pedaqoji sahə üzrə, 360 cildi ədəbiyyat üzrə, 298 cildi tarix sahəsi üzrə, 114 cildi coğrafiya və statistika sahəsi üzrə, 168 cildi təbiət tarixi və riyaziyyat üzrə, 179 cildi dilçilik üzrə, 843 cild isə dövrü nəşrlər idi (Зелинский С: 1881, 46-47). Şagird kitabxanasında 316 adda 509 cildə müxtəlif məktəb dərslərləri, xəritə, atlas, şəkil, müxtəlif predmet və əşyalara aid şəkillər var idi (Зелинский С: 1881, 47). İrəvan Şəhər cəmiyyəti 1870-ci ildən progimnaziya üçün illik 700 manat ödəyirdi. Bu ödəniş 1873-cü ildən, progimnaziyanın ikinci hazırlıq sinfi təşkil olunandan 1879-cu ilin iyun ayınadək verilmişdi (Зелинский С: 1881, 47).

İrəvan progimnaziyasında təhsil alan tələbələrin 11 il ərzində (1869-1879-cu illər) etnik və say tərkibini aşağıdakı cədvəldən (Зелинский С: 1881, 48) aydın şəkildə görmək olar:

İllər	Ruslar	Ermənilər	Tatarlar	Digərləri	Cəmi
1869	17	120	12	7	156
1870	24	131	21	4	180
1871	23	148	24	4	199
1872	33	160	26	5	224
1873	31	220	27	8	286
1874	22	268	26	12	328
1875	17	270	27	6	320
1876	17	238	30	10	295
1877	22	201	14	10	247
1878	22	156	14	10	202
1879	18	138	17	11	184

Cədvəldən göründüyü kimi, İrəvan progimnaziyasında təhsil alanların etnik tərkibində üstünlük ermənilərin tərəfində idi, bununla yanaşı həm ruslar, həm tatarlar, həm

də digər millətlərin progimnaziyada illər üzrə say artımı müşahidə olunurdu.

“Qafqaz təqvimi”nin 1881-ci il məlumatına görə, İrəvan progimnaziyasının rəhbər və müəllim heyəti aşağıdakı kimi idi. Progimnaziyanın direktoru İ.İ.Vinoqradov, katibi K.F.Krivenko, pravoslav məzhəbi üzrə müəllim Qriqori Qəmbərov, erməni-qriqoryan təriqəti, həmçinin erməni dili üzrə müəllim Karapet Ayvazyan, müsəlman qanunları və tatar dili üzrə müəllim Mirzə Ələkbər Elxanov, rus dili müəllimi (vakant), fəxri müəllim Zurab Korkanov, latın və yunan dilləri üzrə müəllim N.A.Smirnov, riyaziyyat müəllimi Q.A.Nekoz, tarix və coğrafiya müəllimi A.Y.Ter-Ovakimov, fransız dili üzrə müəllim İsveç əsilli Lüdviq Dyuleks, alman dili üzrə müəllim Stanislav İ.Klyuçevski, rəsmxətt və xəttatlıq üzrə müəllim P.K.Georgizen, hazırlıq üzrə müəllim Stepan Pavloviç Zelinski, progimnaziya həkimi və pansion doktoru S.V.Kruşevski idi (Кавказский Календарь на 1881 год, отд. 3, 85). İrəvan progimnaziyasının nəzdində progimnaziyanın müəllimi Ö.A.Alxov, onun köməkçisi P.K.Georgizon idi (Кавказский Календарь на 1881 год, отд. 3, 85).

İRƏVAN GİMNAZİYASI

31 Mart 1881-ci ildə İrəvan progimnaziyası səkkiz sinifli gimnaziyaya çevrildi. Bundan sonra İrəvan kişi gimnaziyası kimi tanındı (Mustafa N:2015, 125). 1 yanvar 1883-cü il məlumatlarına görə, İrəvan gimnaziyasında təhsil alan 237 şagirddən 37-si tatar (Azərbaycan türkü) idi. “Qafqaz təqvimi”nin 1883-cü il məlumatlarına görə, İrəvan Gimnaziyasının direktoru V.O.Brajnikov, pravoslav təriqəti üzrə müəllim protoierey Qəmbərov, erməni-qriqoryan təriqəti üzrə Gevond Atanasyanç, müsəlman şəriəti və tatar dili üzrə müəllim

Mirzə Elxanov, rus dili üzrə müəllim N.S.Sazonov, qədim dillər üzrə P.İ.Tverdiy, fransız dili üzrə müəllim Avstriya əsilli Adolf Osipoviç Rayteman, alman dili üzrə S.İ.Klyuçevski (həmçinin gimnaziyanın katibi), rəsmxətt və xəttatlıq üzrə P.K.Georgizen, hazırlıq sinif müəllimi Stepan Pavloviç Zelinski, sinif müəllimlərinin köməkçisi Mirzə Elxanov, pansion müəllimləri (vakansiya), onun köməkçisi P.K.Georgizen, F.A.Alxov, V.İ.Qermut, həkim Q.S.Kuzneçov idi (Кавказский Календарь на 1883 год, 87).

İrəvan Gimnaziyasının müəllim kadrlarla zənginləşməsində Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin məzunları da mühüm rol oynadılar. “Qafqaz təqvimi”nin 1886-cı il məlumatları göstərir ki, bu sahədə ən böyük fədakarlıqlardan biri, böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Firudin bəy Köçərli oynamışdı (Кавказский Календарь на 1887 год., отд. 2, 77). O, 1885-1896-cı illərdə İrəvan Gimnaziyasında tatar dili və hüsnxətt fənlərini tədris etmiş, pansion mürəbbisinin köməkçisi vəzifəsini daşımışdı (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2005, 84). “İrəvanda məktəbdarlıq və maarifçilik”dən bəhs edən Z.Məhərrəmov yazır ki, 1885-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirən F.Köçərli İrəvan Gimnaziyasında gənc kadrların hazırlanmasında əlindən gələni əsirgəməmiş, həmçinin poeziyaya, ədəbiyyata hədsiz maraq göstərmişdi. O, Puşkinin “Topçu və balıq”, M.Y.Lermontovun “Üç xurma ağacı”, A.V.Koltsovun “A kişi, niyə yatıbsan?!” əsərlərindən şeirlər tərcümə etmiş, bu tərcümələri dərsiklərə salmışdır (Məhərrəmov Z: 2010, 40).

İRƏVAN KİŞİ GİMNAZİYASI

1892-ci il 1 yanvar tarixinə olan məlumatlara görə, İrəvan klassik (kişi)

gimnaziyasında 245 nəfər təhsil alırdı ki, bunun da siniflər üzrə bölgüsü belə idi: hazırlıq sinfində 46 nəfər, 1-ci sinifdə 48 nəfər, 2-ci sinifdə 44 nəfər, 3-cü sinifdə 19 nəfər, 4-cü sinifdə 25 nəfər, 5 və 6-cı siniflərdə 20 nəfər, 7-ci sinifdə 12 nəfər, 8-ci sinifdə 11 nəfər təhsil alırdı (Обзор Эриванской губернии за 1891 год, 88). Milli tərkibə görə təhsil alanların 70 nəfəri rus, 7 nəfəri gürcü, 145 nəfəri erməni, 18 nəfəri tatar, 5 nəfəri isə digər millətlərdən idi (Обзор Эриванской губернии за 1891 год, 88).

İrəvan quberniyasının 1902-ci ilə aid “Yaddaş kitabçası”ndan məlum olur ki, İrəvan Kişi Gimnaziyasının direktoru V.O.Brajnikov, məktəbin inspektoru N.S.Sazonov, katib E.M.Qilman idi (Памятная книжка Эриванскя Губерния на 1902 г, отд. 1, 78). Мəktəbdə hüquq üzrə müəllimlər: pravoslav məzhəbi üzrə X.Z.Cioyev, erməni-qriqoryan məzhəbi üzrə Ter-Ohanesyanç Vaçyanç, tatar dili və şəriət üzrə müəllim İsmayıl bəy Şəfibəyov idi (Памятная книжка Эриванскя Губерния на 1902 г, отд. 1, 78). Digər fənlər üzrə məktəbdə aşağıdakı müəllimlər tədris işlərini aparırdı: rus dili müəllimləri A.P.Sokolov və Q.A.Boqolyubski, qədim dillər üzrə K.İ.Şpiqanoviç, fizika-riyaziyyat müəllimləri A.Q.Xrapko və N.Petrov, fransız dili müəllimi Avqust Tardan, alman dili müəllimi E.Q.Nikkels, tarix və coğrafiya müəllimi Rudolf Qerç, hazırlıq müəllimi K.N.Semyonov, erməni dili müəllimi A.Arutyunov, rəsmxətt müəllimi N.F.Root idi (Памятная книжка Эриванскя Губерния на 1902 г, отд. 1, 78).

1902-ci il məlumatlarına görə, İrəvan Kişi Gimnaziyasında 376 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 92 nəfəri rus, 4 nəfəri gürcü, 194 nəfəri erməni, 61 nəfəri tatar, 2 nəfər yəhudi,

13 nəfər isə digər millətlər idi (Памятная книжка Эриванская Губерния на 1902 г, отд. 3, 78).

1908-1909-cu tədris ilində İrəvan Kişi Gimnaziyasında 568 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 103 nəfəri rus, 8 nəfəri gürcü, 304 nəfəri erməni, 118 nəfəri tatar, 2 nəfəri dağlı, 33 nəfəri digər millətlərdən olanlar idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 1, отд. 4, 595).

1909-cu il məlumatlarına görə, İrəvan quberniyasında 1 kişi gimnaziyası var idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 1, отд. 4, 591). “Qafqaz təqvimi”nin 1910-cu il məlumatlarına görə, İrəvan kişi gimnaziyasının direktoru F.Ö.Kotilevski idi. Gimnaziyada Azərbaycan türklərindən İsmayıl bəy Şəfibəyov müəllim köməkçisi kimi çalışırdı (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 2, 764-765).

1910-cu il məlumatlarına görə, İrəvan quberniyasında kişi gimnaziyasının sayında dəyişiklik yox idi. Kişi gimnaziyasının sayı 1 idi (Кавказский Календарь на 1912 год, отд. 4, 310-311). 1910-cu ildə İrəvan Kişi Gimnaziyasında təhsil alanların sayı 590 nəfər idi ki, bunun da 98 nəfəri rus, 16 nəfəri gürcü, 319 nəfəri erməni, 128 nəfəri tatar, 1 nəfəri dağlı, 28 nəfəri isə digər millətlərdən olanlar idi (Кавказский Календарь на 1912 год, отд. 4, 312-313).

İrəvan quberniyasının 1914-cü ilə aid “yaddaş kitabçası”nın məlumatlarına görə, İrəvan Kişi Gimnaziyasının direktoru Yevgeni Aleksandroviç Çoçoşvili, inspektor, Nikolay Vasiliyeviç Rojdestvenski, katib İvan Andreyeviç Kozlaçkov idi. Gimnaziyada pravoslav məzhəbi üzrə Yakov Pxakadze, erməni-qriqoryan məzhəbi üzrə T.V.Vaçyanç, müsəlman şəriəti üzrə müəllim Şeyx Əbusəttar Kazımov idi (Памятная книжка

Эриванская Губерния на 1914 г, отд. 1, 53). Gimnaziyada rus dili üzrə müəllim Vladimir Dmitriyeviç Svetniçki, N.M.Uşakov, S.F.Akimoviç, A.K.Kvitaşvili, latın dili üzrə müəllim Yevgeni Qustavoviç Nikkels, A.V.Snitko, L.Y.Natadze, riyaziyyat müəllimləri F.M.Yastrebov, A.A.Baqinski, N.V.Viktorov, A.K.Rosseto, tarix müəllimi DmitriGeorgiyeviç Bunin, coğrafiya və təbiətşünaslıq müəllimi Q.M.Tovstoles, V.M.Sidoroviç, alman dili müəllimi Qotqart Karloviç Qeyne, Qerbert Viktoroviç Felsko, E.B.Şatberova, fransız dili müəllimi L.U.Daşkeviç və Vera Konstantinovna Ter-Avetisova, rəsm və xəttatlıq üzrə müəllim Q.A.Vovk, hazırlıq müəllimi L.D.Fotinov, erməni dili üzrə müəllim D.M.Popov və T.S.Məlik-Stepanyançidi (Памятная книжка Эриванская Губерния на 1914 г, отд. 1, 53). Gimnaziyanın həkimi A.N.Ter-Avetisov, pansion müəllim köməkçiləri İsmayıl bəy Şəfibəyov və M.M.Rojkov idi (Памятная книжка Эриванская Губерния на 1914 г, отд. 1, 53).

1 yanvar 1916-cı ilin məlumatlarına görə İrəvan kişi gimnaziyasında 727 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 94 nəfəri rus, 14 nəfəri gürcü, 437 nəfəri erməni, 141 nəfəri tatar, 41 nəfəri isə digər millətlər idi (Кавказский Календарь на 1917 год, 284-285).

“Qafqaz təqvimi”nin 1917-ci il məlumatlarına görə, İrəvan Kişi Gimnaziyasının fəxri qəyyumu V.N.Şustov, direktoru E.A.Çoçoşvili, pravoslav məzhəbi üzrə müəllimi Y.O.Pxakadze, müsəlman şəriəti üzrə müəllimi Əbusəttar Kazımov idi. İrəvan Kişi Gimnaziyasının müəllimləri sırasında, həmçinin, İsmayıl bəy Şəfibəyov da var idi (Кавказский Календарь на 1917 год, 334-335).

İrəvan Kişi Gimnaziyası 6 avqust 1918-ci ilə kimi fəaliyyət göstərdi. Qəza

məktəbi kimi fəaliyyətə başladığı dövrdən burada şəriət dərsləri və tatar dili tədris olunurdu. Gimnaziyada 1836-1856-cı illərdə Molla Tağı Mahmud oğlu, 1856-1885-ci illərdə Mirzə Ələkbər Elxanov, 1885-1895-ci illərdə Firudin bəy Köçərli, 1895-1905-ci illərdə İsmayıl bəy Səfibəyov, 1905-1906-cı illərdə Mirzə Məhəmməd Şeyxzadə, 1907-1918-ci illərdə Şeyx Əbusəttar Kazımov şəriət dərsləri və tatar dilini tədris etmişdilər (Мустафа Н. Наука и образование).

“Qafqaz təqvimi”nin 1910-cu il məlumatlarına görə İrəvan şəhərində N.Q.Şerbanin adına kişi progimnaziyası da açılmışdı. Progimnaziyanın inspektoru A.Q.Ksyupin, nəzarətçi İsfəndər bəy Sultanov, pravoslav məzhəbi üzrə müəllim V.Qromçev, müsəlman şəriəti üzrə müəllim Cəfərbəy Cəfərbəyli, həkimlər İ.A.Milovski və Ter-Markarov idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 2, 766).

İRƏVAN QADIN PROGİMNAZİYASI

İrəvan quberniyasında kişi gimnaziyaları ilə yanaşı, qadın progimnaziya və gimnaziyaları da açılmışdı. 1909-cu il məlumatlarına görə, İrəvan quberniyasında 1 qadın progimnaziyası var idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 1, отд. 4, 591). 1908-1909-cu tədris ilində burada 164 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 8 nəfəri rus, 2 nəfəri gürcü, 152 nəfəri erməni, 2 nəfəri isə digər millətlərdən olanlar idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 1, отд. 4, 593). 1910-cu ilin məlumatlarına görə, İrəvan qadın progimnaziyasında 224 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 19 nəfəri rus, 5 nəfəri gürcü, 197 nəfəri erməni, 3 nəfəri isə tatar idi (Кавказский Календарь на 1912 год, отд. 4, 315).

İrəvan şəhərində qadın gimnaziyası da açılmışdı. 1903-cü il məlumatlarına görə,

İrəvan şəhərində fəaliyyət göstərən qadın gimnaziyasında 333 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 102 nəfəri rus, 13 nəfəri gürcü, 202 nəfəri erməni, 4 nəfəri tatar, 2 nəfəri dağlı, 1 nəfər yəhudi, 9 nəfər isə digər millətlər idi (Кавказский Календарь на 1904 год, отд. 3, 79).

1908-1909-cu tədris ilində İrəvan qadın gimnaziyasında 445 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 137 nəfəri rus, 27 nəfəri gürcü, 259 nəfəri erməni, 5 nəfəri tatar, 2 nəfəri dağlı xalqları, 15 nəfəri digər millətlərdən olanlar idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 1, отд. 4, 593). 1910-cu tədris ilində İrəvan qadın gimnaziyasında təhsil alanların sayı 450 nəfər idi. Bunlardan 151 nəfəri rus, 21 nəfəri gürcü, 248 nəfəri erməni, 14 nəfəri tatar, 3 nəfəri dağlı, 13 nəfəri digər millətlərdən idi (Кавказский Календарь на 1912 год, отд. 4, 315).

1909-cu il məlumatlarına görə, İrəvan quberniyasında qadın gimnaziyalarının sayı 2 idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 1, отд. 4, 591). 1910-cu ilin məlumatlarına görə, İrəvan quberniyasında qadın progimnaziya və gimnaziyasının sayında dəyişiklik yox idi. Quberniyada 1 qadın progimnaziyası, 2 qadın gimnaziyası var idi (Кавказский Календарь на 1912 год, отд. 4, 310-311).

1917-ci ilin məlumatlarına görə, artıq İrəvan şəhərində iki qadın gimnaziyası var idi. Birinci İrəvan Qadın Gimnaziyasında 577 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 436 nəfər rus, 6 nəfər gürcü, 14 nəfər erməni, 121 nəfəri isə digər millətlər idi (Кавказский Календарь на 1917 год, 286).

İrəvan şəhərində fəaliyyət göstərən İkinci İrəvan Qadın Gimnaziyasında 74 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 47 nəfər pravoslav məzhəbi, 3 nəfər Roma-katolik məzhəbi, 3 nəfər erməni-qriqoryan, 12 nəfər digər

xristianlar, 9 nəfər yəhudi idi (Кавказский Календарь на 1917 год, 287). 1917-ci il məlumatlarına görə, İkinci İrəvan Qadın Gimnaziyasının Qəyyumlar Şurasının sədri V.Z.Mirzoyev, Qəyyumlar Şurasının üzvləri isə A.İ.Lpskov, V.E.Vasiliyev, V.N.Şustov və b. idi (Кавказский Календарь на 1917 год, 382).

ALEKSANDROPOL OLQA QADIN PROGİMNAZİYASI

İrəvan quberniyası ərazisində progimnaziyalardan biri də Aleksandropol qəzasında açılmışdı. Bu, Aleksandropol Olqa Qadın Progimnaziyası idi (Кавказский Календарь на 1883 год, отд. 2, 100). Məlumat üçün qeyd edək ki, Tiflis şəhərində qadın gimnaziya və progimnaziyalarının açılması I Nikolayın kiçik oğlu, 1862-ci ildə Rusiya imperatorunun Qafqaz canişini təyin olunmuş Mixayil Nikolayeviçin Baden şahzadəsi olan həyat yoldaşı Olqa Fyodrovnanın təşəbbüsü ilə açılmışdı. Belə ki, Qafqaza gəldikdən sonra burada xeyriyyə işləri ilə də məşğul olan ailə az sonra, 1865-ci ildə Tiflis şəhərində “Böyük Knyagina Olqa Fyodrovna adına Qadın Gimnaziyası”nın əsasını qoydu (Кавказский Календарь на 1883 год, отд. 2, 100).

“Qafqaz təqvimi”nin 1882-ci il məlumatlarından aydın olur ki, Aleksandropol Olqa Qadın Progimnaziyasının “Qəyyumlar Şurası”nın sədri Nikita Kostanov, üzvləri P.A.Nikolayev, progimnaziyanın xanım sədri Mariya Vodopyanova, Yekaterina Ağacanova, Marqarita Aslanova, birinci gildiya taciri Saqratov, pedaqoji şuranın sədri P.A.Nikolayev, üzvləri Mariya Vodopyanova, pravoslav məzhəbi üzrə vakansiya, erməni-qriqoryan məzhəbi üzrə Mesrop Geonciyanç, rus dili və rəsmxətt üzrə müəllim Yuliya Qulbinskaya, Vera Sofonova,

hazırlıq sinif müəllimi Olqa Andriasova, oxu üzrə müəllim Pyotr Nikolayev idi (Кавказский Календарь на 1883 год, отд. 2, 100).

İrəvan quberniyasının 1902-ci il “yaddaş kitabçası”na görə, Aleksandropol Olqa Qadın Progimnaziyasının “Qəyyumlar Şurası” və “Pedaqoji Şurası”nın tərkibində müəyyən dəyişikliklər var idi. Belə ki, “Qəyyumlar Şurası”nın sədri Keqam Ter-Petrosyanç, “Pedaqoji Şura”nın sədri A.Asuxov idi (Памятная книжка Эриванская Губерния на 1902 г., отд. 1, 80).

1902-ci il məlumatlarına görə, Aleksandropol Qadın Progimnaziyasında 239 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 42 nəfər rus, 7 nəfər gürcü, 172 nəfər erməni, 3 nəfər yəhudi, 15 nəfər isə digər millətlər idi (Кавказский Календарь на 1904 год, отд. 3, 79).

1909-cu il məlumatlarına görə, Aleksandropol Qadın Progimnaziyası Qadın Gimnaziyasına çevrilmişdi. 1908-1909-cu tədris ilində burada 372 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 121 nəfəri rus, 8 nəfəri gürcü, 233 nəfəri erməni, 10 nəfəri isə digər millətlərdən olanlar idi (Кавказский Календарь на 1910 год, Ч. 1, отд. 4, 592). 1910-cu il məlumatlarına görə, Aleksandropol qadın gimnaziyasında 424 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 152 nəfəri rus, 20 nəfəri gürcü, 240 nəfəri erməni, 2 nəfəri tatar, 10 nəfəri isə digər millətlərdən olanlar idi (Кавказский Календарь на 1912 год, отд. 4, 314).

İrəvan quberniyasının 1914-cü ilə aid “yaddaş kitabçası”nın məlumatlarına görə, Aleksandropol Olqa Qadın Gimnaziyasının Pedaqoji Şurasının, həmçinin gimnaziyanın sədri Aleksandr Arxipoviç Suxov, pravoslav məzhəbi üzrə müəllim M.Q.Kriakov, erməni-qriqoryan məzhəbi üzrə müəllim K.O.Arakelyan, rus dili və tarixi müəllimi Anna Kulikova, rus dili müəllimi

A.M.Matinyanç idi (Памятная книжка Эриванскя Губерния на 1914 г., отд. 1, 57).

1 yanvar 1916-cı il məlumatlarına görə, Aleksandropol Qadın Gimnaziyasında 531 nəfər təhsil alırdı. Dini məzhəblərə görə, bunlardan 189 nəfəri pravoslav, 14 nəfəri Roma-katoliklər, 325 nəfəri erməni-qriqoryan, 2 nəfəri yəhudi, 1 nəfəri müsəlman idi (Кавказский Календарь на 1917 год, 286).

Nəticə

Məlumatlardan göründüyü kimi, XIX əsrin 70-ci illərində bütün Cənubi Qafqazda olduğu kimi, Azərbaycan və onun quberniyaları, o cümlədən İrəvan quberniyasında da maarif və məktəblərin inkişafı üçün nisbətən əlverişli şərait yarandı.

Yerlərdə məktəb direksiyalarının təşkil edilməsi bölgədə məktəblər şəbəkəsinin genişlənməsinə, məktəblərin müəllim-kadrlarla təmin olunmasına mühüm töhfə verdi. İrəvan quberniyasının bəzi qəzalarında əvvəlki qəza məktəbləri şəhər məktəblərinə çevrildi. Bəzi qəzalarda isə qanunvericiliyin tələblərinə uyğun şəhər məktəbləri açıldı. Sonralar isə bir çox qəza məktəbləri progimnaziya və gimnaziya çevrildi.

Bununla bağlı olaraq, əvvəlcə “Gimnaziya və progimnaziya əsasnaməsi” təsdiq edildi. Zaqafqaziya məktəblərinin 1867-ci il nizamnaməsinin tələblərinə uyğun olaraq bir çox məktəblər yenidən quruldu, progimnaziya və gimnaziya çevrildi.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası (2005). II cild, Bakı: Lider.

Məhərrəmov Z (2010). İrəvanda məktəbdarlıq və maarifçilik (1800-1920-ci illərdə ədəbi-mədəni mühit). Bakı: Nurlan.

Mustafa N (2015). İrəvan şəhri. Türk-İslam varlığı nasıl yok edildi. Ankara: Berikan Yayınevi.

Зелинский С (1881). Город Эривань. Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Выпуск 1-й. Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказа.

Кавказский Календарь на 1877 год (1876). Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказа.

Кавказский Календарь на 1881 год (1880). Тифлис: Типография Главного Управления Наместника Кавказа.

Кавказский Календарь на 1883 год (1882). Тифлис: Типография Канцелярия Главноначальствующего гражданскою частью на Кавказ.

Кавказский Календарь на 1887 год (1886). Тифлис: Типография Канцелярия Главноначальствующего гражданскою частью на Кавказ.

Кавказский Календарь на 1904 год (1903). Тифлис: Типография А.В. Кутателадзе.

Кавказский Календарь на 1910 год (1909). Тифлис, Ч. 1. Типография и переплетная Либермань.

Кавказский Календарь на 1910 год, Тифлис: Ч. 2. Типография и переплетная Либерманъ, 1910.

Кавказский Календарь на 1912 год (1911). Тифлис: Типография Канцелярия Главноначальствующего гражданскою частью на Кавказ.

Кавказский Календарь на 1917 год (1916). Тифлис: Типография Канцелярия Наместника Е, И. В. на Кавказ.

Мустафа Н. Наука и образование в Город Иреван // [https://iravan.info/ru/elm ve tehsil.html](https://iravan.info/ru/elm_ve_tehsil.html).

Обзор Эриванской губернии за 1891 год (1892). Эриван: Типография Р.К.Эделсона.

Памятная книжка Эриванскя Губерния на 1902 г (1902). Под. Ред. А.И.Марченко. Эривань: Типография Р.К.Эделсон.

Памятная книжка Эриванскя Губерния на 1914 г (1914). Под. Ред. К.А.Волчанина. Эривань: Типография Губернского Правления.